

сюди разом з Анастасією з Русі. На прибалатонській вершині гори, біля Тиханьської абатської церкви сьогодні споруджено пам'ятник королю Андрашу та його дружині, на ньому напис: «Король Андраш I та королева Анастасія – українська княгиня».

**1-й ведучий.** Київських князів Х–ХІІІ століття, особливо – Ярослава Мудрого, можна вважати справжніми «тестями Європи» – такою кількістю шлюбів із королівськими династіями не могла похвалитися жодна інша держава, крім Київської Русі. За родоводами руських князів можна чітко простежити, які з європейських країн були пріоритетними партнерами Київської держави в її «сімейній дипломатії». Усі ці країни можна умовно поділити на три групи – скандинавські держави Півночі (Норвегія, Швеція, Данія); романо-германські держави Заходу (Франція, Англія, німецькі феодальні держави), слов'янські країни Сходу (Чехія, Польща тощо); до останньої групи можна зарахувати також середньоевропейську Угорщину. Загалом же нараховується більше сотні випадків міждинастійних зв'язків київських князів із європейськими монархами.

---

## Тарас Шевченко і музика

(інтегрований урок для учнів 6 класу)

*Ромась О. П., учитель української мови та літератури  
комунального закладу «Первомайський ліцей № 3 «Успіх»  
Первомайської міської громади Лозівського району*

---

**Мета:** *формувати компетентності:*

- **предметні:** знання поезій Т.Г. Шевченка, музичних творів, написаних на вірші Т.Г. Шевченка; удосконалення навичок виразного читання поезій;
- **ключові:** оцінювати й характеризувати внесок Т.Г. Шевченка в скарбницю української поезії, у світовий мистецький поступ;
- **комунікативну та соціальну:** уміння працювати в групі, презентувати себе та дослухатися до думки колективу, навички емоційно-виразного виконання пісні; узагальнювати й систематизувати інформацію;
- **загальнокультурну:** усвідомлювати важливу роль Т. Шевченка в історико-культурному поступі України.

**Обладнання:** портрети Т. Шевченка, кобзарів і композиторів, мультимедійний проектор, музичний центр, аудіозаписи музичних творів, мультимедійна презентація, «Кобзар» Т. Шевченка.

**Методи та прийоми:** «Асоціативне гроно», «Асоціативний куш», робота в групах, «Музичне лото», пластичне інтонування, бесіда, розповіді вчителів, художнє читання, хоровий спів, сприймання музичних творів, їх аналіз, бесіда, слухання музики, «Мікрофон».

*Використаний музичний матеріал:*

- Аркадій Філіпенко. «Зацвіла в долині червона калина»;

- Українські народні пісні: «Тяжко-важко в світі жити...», «Бандуристе, орле сизий»;
- Національний народний хор України ім. Г. Верьовки. «Думи мої, думи мої»;
- Фрагмент кантати Миколи Лисенка «Радуйся, ниво неполитая» у виконанні капели «Дударик»;
- Національна заслужена капела бандуристів України ім. Г. Майбороди. «Реве та стогне Дніпр широкий»;
- Яків Степовий. «Зоре моя вечірняя»;
- Гордій Гладкий. «Заповіт»;
- Тріо «Золоті ключі». «По діброві вітер віє...»;
- Вокальний квінтет «Алілуя», «Садок вишневий коло хати»;
- Яків Степовий. «Прелюд пам'яті Тараса Шевченка».

### Хід уроку

**Учитель української літератури.** Кожен наш урок – це подорож у світ прекрасного, чарівного, що дає можливість збагатити себе новими знаннями, поповнити словниковий запас. Але цей урок незвичайний. Ми проведемо його спільно з учителем музики та бібліотекарем. Ще раз припадемо спраглими вустами до цілющого джерела поетичної творчості Т. Шевченка, яка нерозривно пов'язана з народною піснею. Хочемо, щоб у вас сформувався ще більший інтерес до рідного слова, до поетичної спадщини Кобзаря, до народної пісні.

**Учитель музичного мистецтва.** А також дізнаємося, чому поезія Великого Кобзаря так тісно переплітається з музикою, чому професійні та самодіяльні композитори майже два століття знаходять у ній натхнення для створення все нових і нових музичних творів.

**Бібліотекар.** Діти, а що вам відомо про Т.Г. Шевченка? (Поет, художник, сирота, кріпак, драматург, вільна людина, борець за волю.)

*Складання «Асоціативного куща»*

– А як ви вважаєте, чи був сам Тарас Григорович Шевченко музикальною людиною?

**Учитель музичного мистецтва.** Які українські пісні на вірші Т.Г. Шевченка ви знаєте? («Реве та стогне Дніпр широкий», «По діброві вітер віє», «Зацвіла в долині», «Якби мені черевики», «Садок вишневий коло хати».) Поет, художник, драматург...А ще Тарас Шевченко був надзвичайно музично обдарованою людиною! Послухайте, як звучать ці рядки співуче:

*Наша дума, наша пісня  
Не вмере, не загине...  
От де, люде, наша слава,  
Слава України!*

Що притаманно цим рядкам? (*Наспівність, мелодійність, ритмічність.*) Так, поезія Тараса Шевченка надзвичайно мелодійна, а це так зближує її з українською народною піснею! А зараз спробуйте упізнати пісню за вступом (*звучить вступ до пісні А.Філіпенка «Зацвіла в долині червона калина».*) Заспіваємо цю пісню, передаючи всю красу, мелодійність, поетичність шевченкового слова (*учні виконують пісню*). Яке чудове поетичне втілення знайшли рядки поета в

музиці! Ця пісня народна чи авторська? Хто автор музики? (*Композитор Аркадій Філіпенко.*)

**Бібліотекар.** Поезія Тараса Шевченка виросла на ниві української народної пісні. Музика увійшла в свідомість майбутнього поета задовго до поезії, відігравши виняткову роль у його особистісному становленні. І безумовно, Шевченко народився з рідкісним талантом від Бога. Музикою слова він змалював усе своє життя та життя українського народу. Важким і тернистим був життєвий шлях геніального українського поета, національної гордості народу. Він побачив світло сонця в нужденній хатині кріпака в селі Моринцях Київської губернії 9 березня 1814 року. Батьки Шевченка були кріпаками багатого пана Енгельгардта. Тарас був третьою дитиною у великій сім'ї. Дитячі роки Тараса пройшли в Кирилівці. Щасливі безжурні хвилини під оком доброї матері недовго тривали. Коли поетові йшов десятий рік, померла його мати. Тяжка праця, злидні кріпацького життя ще молодою поклали її в могилу. Невдовзі за матір'ю пішов із життя й батько. А Тарас – у люди, за наукою, «щоб добру навчили». Був наймитом у дяка. Тринадцятирічним пас ягнят. Про свою сумну сирітську долю, власні настрої та переживання не раз згадує Шевченко у своїх творах. Пригадайте, як про це розповідає поет у вірші «Думка»? (*На фоні звучання української народної пісні «Тяжко-важко в світі жити...».*)

Учень читає уривок з вірша)

Тяжко-важко в світі жити  
Сироті без роду:  
Нема куди прихилитися,—  
Хоч з гори та в воду!..

– Скільки болю, смутку, туги в цих рядках...

**Учитель музичного мистецтва.** Але дитинство подарувало йому і яскраві, незабутні зустрічі з українською народною піснею. Це знайомство почалося з першої маминої колискової:

Мене там мати повивала  
І, повиваючи, співала,  
Свою нудьгу переливала  
В свою дитину...

Кожен із членів його родини вносив у досвід поета щось своє, неповторне: колискові та ліричні пісні йому співала мати, від діда дізнався пісні про Коліївщину та Гайдамаччину, чув чумацькі пісні від батька, сестра Катерина була залюблена в ліричні та жартівливі пісні. Багато пісень почув малий Тарас і від своєї ровесниці Оксани – першої дитячої любові, і від односельців-кріпаків, що виливали в них свою журбу, свій біль і скупі радощі. Любов і повагу до народної пісні проніс Тарас Шевченко через усе своє життя, власним прикладом показуючи, як треба ставитися до однієї з найбільших святинь народу, до його пісні. Він і сам чудово співав, «як соловейко». З народної пісні Шевченко перейняв характер, стихію, образ і наситив її благородством, красою, щедрістю.

(*Звучить українська народна пісня «Бандуристе, орле сизий». Споглядання репродукції картини Л.Жемчужникова «Кобзар на шляху».*)

Особливо захоплювався Т.Шевченко самобутнім характером мистецтва мандруючих кобзарів і лірників. Пригадайте, що ви знаєте про кобзарів? Хто вони такі? Які пісні виконували? (*Кобзарями називали співців, народних поетів, які*

ходили селами й містами, складали та виконували в супроводі кобзи чи ліри пісні й думи про життя і долю народу.)

**Учитель української літератури.** Народна пісня стала матір'ю його поезій. Він співав про долю українського народу його музичною мовою (*звучить фонограма української народної пісні «Думи мої, думи мої» у виконанні Національного народного хору України ім. Г.Верьовки; споглядання репродукції картини М. Божія «Думи мої, думи ...»*).

**Учитель музичного мистецтва.** Що ви відчули, слухаючи цей твір? Опишіть характер музики. Чи підкреслює вона виразність віршованих рядків? Яким ви побачили Кобзаря в пісні «Думи мої»? (У цьому творі розкривається вся постать Поета, його болісні роздуми, запитання, сподівання).

**Бібліотекар.** Важким і безрадісним було сирітське життя талановитого хлопця-кріпака. Але знайшлися у світі добрі люди, викупили Тараса з кріпацтва. Саме вони й доля привели сімнадцятирічного Тараса до Петербурга, де він почав навчатися в Академії мистецтв під керівництвом великого майстра живопису Карла Брюллова. Шевченко поринув у вир життя та праці – учився малювати, доповнював прогалини своєї освіти, писав вірші. Навчаючися в Академії, він став художником і вільною людиною. За низку чудових графічних робіт отримав звання професора графіки. А в 1840 році вийшла з друку його перша поетична збірка «Кобзар», що стрілася з неприхильною оцінкою російських критиків, які бажали, щоб Шевченко писав російською. В Україні ж вона викликала захоплення.

**Учитель музичного мистецтва.** Могутня поезія Шевченка, що з пісні вийшла, сама в пісню перетворилася. «Кобзар» став настільною книгою в кожній українській оселі. За ним, як за букварем, училися читати, його декламували. Ним не тільки зачитувались, його почали співати! Поезія Шевченка була близькою й рідною українському народу, тому й вилилась у широке море народних пісень (*їх більше двохсот!*). «Кобзар» став великим народним пісенником ще за життя поета, одразу привернув увагу й багатьох професійних композиторів, розквітнувши в їх творчості новими барвами різноманітних музичних жанрів – романсів, пісень, кантат, опер. Одним із найперших і найбільш глибоких інтерпретаторів поезії Шевченка в музиці став Микола Лисенко. Це дивовижний випадок, коли композитор звертався до творів одного автора протягом усього свого життя. Його цикл, який називається «Музика до «Кобзаря»», містить 87 творів різних жанрів і форм (романси, хори, вокальні ансамблі, кантати). Із «Кобзаря» Шевченка Микола Віталійович, власне, розпочав свій творчий шлях. Поезія Шевченка стала невичерпним джерелом натхнення для композитора. Послухайте фрагмент кантати М. Лисенка «Радуйся, ниво непопалая» (*капела «Дударик»*). (*«Кантата» – твір урочистого, або лірико-епічного характеру, що складається з декількох закінчених номерів і виконується солістами, хором у супроводі оркестру та призначений для концертного виконання.*) Що притаманно цій музиці? Який характер прослуханого твору? Як утілено почуття радості, весняних надій, віри у світле майбутнє? (*Використовуючи «Словничок музичних термінів», учні добирають слова, що відповідають характеру музики – піднесений, урочистий, радісний, світлий.*)

**Бібліотекар.** Кріпацтво ненавидів поет із усією силою душі, тому всім серцем захопився ідеями Кирило-Мефодіївського братства, даючи їм гарячий вислів у тогочасних поезіях. Доля Кирило-Мефодіївських братчиків не минула й Шевченка: у 1847 році «за складання революційних, високою мірою сміливих

віршів та за зухвалу образу царської родини» його було ув'язнено, а потім заслано простим солдатом до Оренбургу. На присуді цар Микола I власною рукою дописав: «Під найсуворіший догляд із заборобою писати й малювати». Лейтмотив Шевченка на засланні: «Караюсь, мучуся... але не каюсь!». Душа Митця не могла мовчати, він писав і малював, продовжуючи оспівувати знедолену Україну та її народ, виплескуючи в поетичних рядках і на картинах свій душевний біль. У далеких азійських непривітних пустелях Шевченко тілом і душою мучився десять років!

**Учитель української літератури.** У цей час Шевченко напише поему «Княжна». Невимовна туга за Україною огортає його серце й лягають на папір сумні рядки: «Зоре моя вечірняя...» (виразне читання уривка з поеми «Княжна» – «Зоре моя вечірняя»).

**Учитель музичного мистецтва.** Ці пронизливі слова надихнули композитора Якова Степового на створення пісні, яка за характером мелодії, простотою та щирістю, своєрідними інтонаціями надзвичайно схожа на народну. Намагайтеся під час виконання передати настрій, думки, почуття, переживання поета, усю його ніжність і невимовну тугу, любов до рідного, але такого далекого краю, до краси української природи. (Учні виконують пісню Я. Степового «Зоре моя вечірняя»).

Споглядання репродукції картини Т. Шевченка «Місячна ніч на Кос-Аралі» та картини А. Куїнджі «Вечір на Україні».) Який життєвий зміст об'єднує вірш, музику та пейзажі? Чи співпадає настрій вірша, музики, картин? Які засоби музичної виразності використав композитор Я. Степовий, створюючи свій твір? Чому ця пісня так подобається людям? Продовжуючи кращі традиції М. Лисенка, Яків Степовий одним із перших інтерпретував поезію Шевченка для дитячого виконання, намагаючись доступно й проникливо розкрити перед дітьми багатий світ шевченківських образів.

**Учитель української літератури.** У 1857 році цар Олександр II, що вступив на престол після смерті Миколи I, на прохання Шевченкових друзів повернув йому волю. Після заслання поет відчував себе старцем, знесиленим на тілі, утомленим на душі. Його вітали скрізь не тільки як першого співця України, але і як борця за волю. В останніх роках життя плекав поет у душі мрії про одруження, придбання землі над Дніпром і про викуп рідні з кріпацтва. Тільки останню мрію втілював у життя – дві перші не здійснилися.

**Бібліотекар.** Помер поет передчасно в Петербурзі 10 березня 1861 року. Поховали його спочатку на Смоленському кладовищі в Петербурзі, трохи згодом перепоховали над Дніпром, недалеко від Канева, на Чернечій горі, яку в народі з тих пір почали називати Тарасовою, – так, як він сам цього бажав (звучить фонограма пісні «Заповіт» Г. Гладкого, учень на її фоні виразно напам'ятає читас «Заповіт»).

**Учитель музичного мистецтва.** «Заповіт» Т. Шевченка є унікальним явищем. До цього вірша зверталось більше 40 композиторів! Це і М. Вербицький (автор музики Гімну України), і М. Лисенко, який написав твір для соліста, хору й фортепіано на ці слова, і багато інших. А найпершим автором музики (1870 р.) був Гордій Гладкий, який, до речі, був не професійним композитором, а вчителем Полтавської духовної семінарії. Саме цей музичний твір, що зараз прозвучав, став улюбленою народною піснею. Подумайте, чому ця пісня так впливає на людей?

(Учні висловлюють свої думки.) Гордію Павловичу Гладкому пощастило створити хорову мелодію з величезною переконливою силою. У ній вражає поєднання народний гнів до гнобителів і глибока любов до рідної України, заклик до боротьби за волю, за народне щастя та ніжна лірика (*звучить фонограма української народної пісні «По діброві вітер віє» у виконанні тріо «Золоті ключі»*).

**Учитель української літератури.** Однією з найкращих Шевченкових балад є «Тополя», що змальовує зворушливу й трагічну історію української дівчини. (*Нагадати значення терміна «балада»*). Може, саме українська народна пісня «По діброві вітер віє...» навіяла Шевченкові задум та образи цієї балади?

**Учитель музичного мистецтва.** Цей твір дуже вразив українського композитора Платона Майбороду, і за мотивами балади він пише вокально-симфонічну поему «Тополя». *Вокально-симфонічна поема* – це твір для солістів, хору та симфонічного оркестру лірико-драматичного характеру. Прослухайте уривок із вокально-симфонічної поеми «Тополя» П. Майбороди за мотивами цієї балади. Що ви відчули, слухаючи цей уривок? Які образи виникли у вашій уяві? (*Міркування учнів.*) Народнописенна творчість – пісні матері, оповіді діда, односельців навіяли поетові баладу «Причинна». Два уривки цього твору стали двома чудовими музичними перлинами. Відгадайте їх назви. (*Гра «Музичне лото»: з окремих карток зі складами утворити назви творів.*) Так, це пісня «Рече та стогне Дніпр широкий» і романс «Така її доля».

**Учитель української літератури.** Відкриємо «Кобзар». Перші слова поеми «Причинна»: «Рече та стогне Дніпр широкий...». Яку картину змальовує ваша уява? (*Картина розбурханої природи. Грізний широкий Дніпро реве, мов поранений звір, гори-хвилі, лиховісне гукання сичів. Лише слова, але мимоволі схилиєш голову перед силою стихії, серце стискається у передчутті невідвортної біди... Поет змалював надзвичайно драматичну картину, що одночасно викликає й почуття жаху від грізної стихії, і захоплення її величчю. На цьому тлі особливо виразним є зворушливий образ блілого місяця, як самотнього човна, що «то вирина, то потоп», ніби нагадує про швидкоплинність, недовговічність людського життя... Вражаюча картина природи й водночас образ Дніпра уособлюють могутню силу народу.*)

**Учитель музичного мистецтва.** Ця поезія настільки вражаюча й мелодійна, що не могла не стати піснею. Сьогодні вірш неможливо уявити без мелодії, яку впродовж тривалого часу вважали народною. Насправді ж її автором є Данило Крижанівський, який створив мелодію, що відтворює велич Шевченківського вірша. (*Звучить фонограма пісні «Рече та стогне Дніпр широкий», ілюстрація – М. Бурачек, «Рече та стогне Дніпр широкий»*.) Як відображено поетичний образ у музиці? Якими засобами музика допомагає глибше розкрити поетичний образ? За допомогою пластичного інтонування прослідкуйте рух мелодії. Що вона нагадує? Як ви вважаєте, чому ця пісня особливо вражає в хоровому виконанні? Чому вона сьогодні звучить як гімн? (*Ця пісня – утілена душа українського народу. Вона стала гімном творчості та особистості Митця, гімном нездоланої могутності нашого народу. Саме тому пісню «Рече та стогне Дніпр широкий» вважають одним із музичних символів України.*)

**Бібліотекар.** У своїх поезіях оспівав Шевченко історичну минувшину народу та його тогочасне тяжке горювання, висловив тривогу за майбутність України та віру в її долю. Але найбільш світлі, чарівні, ліричні рядки оспівують

буйну красу української природи: Дніпра, ланів, степів, садів... (звучить фортепіанний вступ, учні виконують «Садок вишневий коло хати...».)

**Учитель музичного мистецтва.** Які почуття викликає у вас ця пісня? Що відчував поет, коли писав вірш? (Захоплення красою чарівної природи, любов до рідного краю, до родини, зворушливе зображення життя українського села...) Усе це – уособлення мрій поета про тихе родинне щастя, які так ніколи й не здійснилися.

**Учитель української літератури.** Душевність і мелодика його лірики завжди чаруватиме, житиме в кожному українському серці, а особливо в серцях митців, для яких поезія Великого Кобзаря – могутнє джерело музичної творчості. Тарас Шевченко належить до наймузикальніших поетів світу.

**Учитель музичного мистецтва.** Я назву тільки декілька імен композиторів, які зробили свій внесок у музичну Шевченкіану: М. Лисенко, С. Людкевич, Я. Степовий, К. Стеценко, П. Майборода, К. Данькевич, А. Філіпенко, П. Ніщинський, П. Чайковський, М. Мусоргський, С. Рахманінов, Р. Глієр. Цей перелік можна продовжувати ще довго, таких композиторів більше 120! Вони створили понад дві тисячі творів у різних музичних жанрах. Має своє відображення в музиці й сам образ Т.Шевченка у творах-присвятах: кантаті «Шевченкові» К. Стеценка, уже відомому вам творі Я. Степового «Прелюд пам'яті Тараса Шевченка» (звучить «Прелюд пам'яті Тараса Шевченка» Якова Степового.)

### Література

1. Шевченківський словник. У 2-х т. – К., 1978. – Т.2 – С. 362–379.
2. Лобова О.В. Музичне мистецтво: підручник для 5 класу/ О.В.Лобова. – К.: Школяр, 2005.
3. Волошина О.В. Музичне мистецтво: підручник для 6 класу/ О.В.Волошина, А.В.Левченко, О.В.Мальченко. – К., Ірпінь: Перун, 2006.
4. Масол Л. Мистецтво: підручник для 3 класу/ Л.Масол, Е.Белкіна. – Вінниця: Нова книга, 2003.
5. Хлебнікова Л. О. Музика: розробки уроків :метод. посібник для вчителів / Л.О.Хлебнікова, Т.О.Наземнова. – Х. : Скорпіон, 2008.
6. Золотарьова О.І. Усі уроки музичного мистецтва. 7 клас / О.І.Золотарьова. – Х.: Основа, 2011.
7. [www.pisni.org.ua](http://www.pisni.org.ua).

---

## Феномен творчості Гоголя

(літературна година)

Соколовська В.В., учителька зарубіжної літератури,  
заступник директора з навчально-виховної роботи  
КЗ Мереф'янська загальноосвітня школа І-ІІІ ступенів № 6»  
Мереф'янської міської громади Харківського району

---

Микола Васильович Гоголь – один із найбільш значних художників слова XIX століття, який має величезний вплив на всю світову літературу. Про його героїв і про їхні пригоди, завжди хитромудрих, заплутаних, а то й просто